

Daniela Dvořáková a kol.

ČLOVEK A SVET ZVIERAT V STREDOVEKU

VEDA
Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied
Bratislava 2015

Obsah

Úvod	7
Človek a svet zvierat v stredoveku (Daniela Dvořáková)	7
1. Zviera ako symbol (Daniela Dvořáková)	20
1.1. Zvieratá v obrazových legendách stredoveku (Ivan Gerát)	25
1.2. <i>Musca, creatura minima</i> : Co vše může znamenat moucha na středověkém obraze (Milada Studničková)	39
1.3. Zvíře jako prostředek dehonestace ve středověku a raném novověku. Hlava skopová, německý pes, vůl a svatý Šebestián. (Marie Malivánková Wasková)	53
1.4. Zvieratá v humanistickej tvorbe (Eva Frimová)	74
1.5. Kukačka a kukaččí mládě v antických a středověkých odborných textech (Hana Šedinová)	93
1.6. Krv zvierat v stredoveku: od kunsthistorie k heraldike a spāť (Dušan Buran – Radoslav Ragač)	111
1.7. Pes pri nohách kráľa Ahasvera. Pokus o interpretáciu psa na tapiserii Príbeh o Ester (Angelika Herucová)	130
2. Kôň a pes, najvzácnejšie zvieratá stredoveku (Daniela Dvořáková)	145
2.1. Rozporuplné vnímanie psa v dejinách (Peter Bystrický)	151
2.2. Čierny pes (Peter Bystrický)	166
2.3. Psy a ich chov v stredovekej spoločnosti (Michal Pírek)	197
3. Liečivá moc zvierat (Daniela Dvořáková)	218
3.1. Psy – liečitelia (Peter Bystrický)	222
4. Hospodárske zvieratá (Daniela Dvořáková)	248
4.1. <i>Silva ad pasturam porcorum</i> : Lesné pasenie svín na kráľovských a cirkevných majetkoch v ranostredovekej Európe (Pavol Hudáček)	253
4.2. Chov a využitie domácich zvierat v stredoveku (Ján Lukačka)	296

5. Zvieratá nenávidené a prenasledované (Daniela Dvořáková)	302
5.1. Démonický a obávaný, ponižovaný a vysmívaný.	
Vlk ve středověku (Tomáš Borovský)	305
5.2 Sympatický vlkolak (Peter Bystrický)	320
6. Zviera ako kráľovský dar (Daniela Dvořáková)	337
6.1. Velbloud Plzeňský. Osudy jednoho velblouda uprostred husitských válek a otázka znakového privilegia císaře Zikmunda pro Plzeň (Petr Elbel)	342
6.2. Nešťastný dar šťastného krále (Michaela Antonín Malaníková)	371
6.3. Slon na Bratislavskom hrade v roku 1552 (Michal Bada)	380
7. Poľovačky a rybolov (Daniela Dvořáková)	390
7.1. Úlovky, dary a jelene v maštali. Sociálne a kultúrne pozadie poľovníctva vo Zvolenskej stolici (Pavol Maliniak)	393
7.2. Lov a ochrana zvěře v ustanoveních českého a moravského zemského práva (Jana Janišová – Dalibor Janiš)	409
7.3. O umení lovú s dravými vtákmi (Žofia Lysá)	432
7.4. Ryby a pôstna tradícia (Miriam Hlavačková)	447
8. Zvieratá v mestách (Daniela Dvořáková)	461
8.1. Zvieratá v stredovekom meste na príklade Bratislavы... (Juraj Šedivý)	466
8.2. Krádeže zvierat podľa trestných zápisov bratislavskej súdnej knihy z rokov 1435 – 1519 (Martin Štefánik)	490
8.3. Zvířecí symbolika v materiální kultuře města: domovní znamení, erby a pečeti (Kateřina Jíšová)	497
Záver	510
Skratky	511
Pramene a literatúra	512
Zoznam autorov	564
Register (Peter Bystrický).....	570
Contents	571

7.1. Úlovky, dary a jelene v maštali

Sociálne a kultúrne pozadie poľovníctva vo Zvolenskej stolici

Väzby poľovníctva na sociálne a kultúrne pomery v regionálnych podmienkach ohraničuje niekoľko tematických, voľne nadväzujúcich okruhov. Vzhľadom na skromnú výpoved' prameňov nevyhnutne pritom predpokladajú sledovanie kontaktov medzi ľudskou spoločnosťou, lovom a zvieratami v širokom časovom oblúku. Na jeho začiatku aj konci stojí zhodou okolnosti jeleň. S odstupom takmer štyroch storočí toto zviera zosobňuje dva odlišné, takmer protichodné obrazy. Kým prvý prenasledovaním a zabitím jeleňa odkazuje na archetyp lovca – bojovníka v zakladateľskom mýte, druhý, naopak, sprostredkúva nanajvýš racionálny a utilitárny pohľad, keď zobrazuje cestu stáda jeleňov a laní poháňaných zámockou čeľadou z maštale do zvernice.

Jeleň a laň ako lovné zvieratá. Zdroj: archív autora.

Sprevádzajúci jeleň a trestajúci medved'

Prvú písomnú správu o území prinášajú *Gesta Hungarorum*, dokončené na začiatku 13. stor. Nebudeme skúmať pravdivosť prameňa, ktorého cieľom bolo najmä osláviť minulosť panovníckej dynastie a veľmožov. Naopak, zameriame sa na jeho fabulárnu a mytologickú vrstvu. V jednom zo svojich príbehov dielo opisuje vojenskú výpravu kniežaťa Borša do Zvolenského lesa na hraniciach krajiny, kde mal vybudovať opevnenia na obranu pred nepriateľskými vpádmi. Ked' Borš s vojskom cválal popri rieke Hron, dal sa pred ním na útek jeleň (*cervus fuga lapsus*), stúpajúc na vrchol hôr. Borš ho rýchlym cvalom prenasledoval a na vrchole ho zabil vystrelenými šípmi. Potom sa rozhliadol a zaumienil si, že na jednom vysokom vrchu dá postaviť hrad nazvaný po ňom – Borš.¹ Naratívnu osnovu tvorí výrazný motív, s ktorým sa stretávame v rôznych obmenách v antických a ranostredovekých rozprávacích prameňoch. Prvú líniu príbehu určuje zviera, ktoré sa zjaví na zásah vyššej moci. Bojovník – lovec ho (pre)nasleduje, pričom zviera mu určuje smer v neznámom alebo nebezpečnom území, často po prekročení rieky. Posun v deji nastáva na mieste, kde jeleň skončil svoju cestu a bojovník ho ulobil. Ďalšou zložkou príbehu je založenie hradu či inej stavby, ktoré v našom prípade legitimizuje aj meno prevzaté od veľmoža (Borš – dnes Tekov). Tento akt je zázračný, zlomový a vytvára nový začiatok. Rámcuje ho uveriteľný príbeh o pol'ovačke jazdca na veľké zviera, charakteristický pre člena privilegovanej spoločnosti.² K uhorskému prostrediu sa zároveň viaže aj odlišný a častejšie sa vyskytujúci námet. Laň alebo jeleň v ňom plnia úlohu skutočného sprievodcu. Vedú na nové územie bojovníkov alebo vládcov, neumierajú však ulovené, ale náhle zmiznú, čo možno považovať za dramatickejší a pôsobivejší prvok. V príbehu o bájnych bratoch Húnovi a Maďarovi ho použil Šimon z Kézy a v rozprávaní o založení kaplnky a kostola pri Vacove neskôr aj Marek z Kálta.³

Citovaná pasáž z *Gesta Hungarorum* spomína aj založenie ďalšieho hradu, tentoraz bez výraznej dejovej línie. Borš so svojím vojskom nakoniec prešiel až do Zvolenského lesa, kde prikázal vybudovať obrovskú pevnosť z kamienia, ktorá sa nazýva Boršod Zvolen. Súčasné bádanie sa prikláňa k stotož-

¹ MÚCSKA (ED.), *Gesta Hungarorum*, 80 – 81.

² ELIADE, *Od Zalmoxida*, 113 – 137; FRANZ, *Im Anfang war das Tier*, 266 – 271; RÖSENER, *Der König als Jäger*, 21 – 31.

³ VESZPRÉMY– SCHAER, *Simonis de Kéza*, 14 – 15; FLORIANUS, *Chronica Hungarorum*, 187; PRAŽÁK, *Legendy a kroniky*, 313, 352, 328, 364 – 365.

nenu lokality s pôvodným komitátnym Zvolenským hradom (dnes Pustý hrad), pričom osobné meno Borš či Borša považuje za typické pre veľmožský rod Miškovcov. O podiele členov tohto rodu na založení Zvolenského hradu však nemáme poznatky z iných prameňov. Územie, ktoré hrad spravoval, aj pod vplyvom príbehu o Boršovi, historiografia niekedy označuje ako lesnú župu alebo lesné španstvo (hoci známe pramene takýto termín nepoužívali). Ide o územie Zvolenského komitátu, z ktorého sa neskôr vyčlenila samostatná Zvolenská stolica.⁴ Od arpádovského obdobia v regióne poznáme relatívne početné správy o prítomnosti kráľovských strážcov lesa – hájnikov, avšak priame údaje o love konkrétnych druhov zveri spočiatku chýbajú.⁵

Prvý doklad tohto druhu nachádzame pri opise nešťastnej kráľovskej poľovačky v *Dubnickej kronike* zo 14. stor. Vyššie spomínaný príbeh o Boršovi nás nabáda k opatrnosti pri prijímaní údajov o poľujúcich vládcach. Vieme, že stredoveké kroniky a legendy stretnutiam kráľov s divou zverou veľmi často pridávajú magický, tajomný alebo aspoň moralizačný (v politickej či náboženskej rovine) význam.⁶ V tomto prípade sa však zdá, že udalosť a jej aktéri sa príliš nevzdáľujú od dobovej reality, hoci prameň využíva aj topiku a literárne klišé. *Dubnická kronika* opisuje poľovačku niekde vo Zvolenskej stolici, na ktorej sa 26. novembra 1353 zúčastnil kráľ Ľudovít I. Počas lov sa z tamojších hôr ku kráľovi znenazdajky prihnal ľažko poranený medved (*ursus feraliter implagatus*). Kráľ naň odvážne zaútočil poľovníckou kopijou tak, ako už skolil aj iné medvede. Ale macošský osud a prílišné sebavedomie – doslovne „spušť vlastného sebavedomia“ (*proprie reputacionis arrogancia*) mu v tom zabránil. Medved ho preto zhodil na zem a na obidvoch nohách mu spôsobil dvadsaťtri rán. Keby tam neprišiel na Božie vnuknutie Ján Pečeneh, divý a zbesnený medved by kráľa usmrtil. Podľa slov kronikára Ján Pečeneh kráľa miloval viac ako seba samého, útočiaceho medveda zabil svojím mečom a kráľovi tak zachránil život. Za svoj čin napriek tomu nebol odmenený, lebo dvorania ho zlomyseľne obviňovali, zvlášť Novak z Chorvátska, ktorý tam prišiel až potom, ako Ján medveda zabil a kráľa zachránil.⁷

Okrem presného dátumu udalosti a počtu spôsobených poranení dopĺňajú viero hodnosť správy aj mená protagonistov. S Jánom Pečenehom v hodnosti kráľovského podkoniarnika sa stretávame v rovnakej kronike už pri opise

⁴ Ref. 1, 80 – 81, 134; STEINHÜBEL, *Nitrianske kniežatstvo*, 216 – 217, 441; KRISTÓ, *A vármegyék*, 370 – 371, 377 – 379.

⁵ MAGYAR, *A királyi erdőkezelés*, 101 – 105, 111 – 112; ĎURKOVÁ, *Osídlenie historického*, 105 – 108.

⁶ PYSIAK, *Król i bestia*, 516 – 518.

⁷ FLORIANUS, *Chronicon Dubnicense*, 166; SOPKO, *Kronika uhorských*, 137 – 138.

neapolskej výpravy v roku 1349, kde hrdinsky bojoval proti žoldnierom.⁸ V blízkosti panovníka sa pohyboval aj chorvátsky šľachtic Novak, ktorý ako dvorský rytier podobne preukazoval Ľudovítovi I. služby na zahraničných výpravách, za čo ho v roku 1352 kráľ odmenil majetkami.⁹ Význam, ktorý kronikár pripisuje udalosti, naznačujú slová o spupnosti či bezočivosti kráľa. V diele nachádzame na inom mieste výčitku, že Ľudovít I. si od detstva zvykol na časté poľovačky, neskôr sa však snažil potláčať telesnú žiadostivosť, nezaoberať sa svetskými vecami a nehodnými záujmami, pri ktorých je ľahké zotrvať bez hriechu, a poslúchal Božie príkazy.¹⁰ S prípadmi, ked' na kráľa pre jeho hriechy zaútočilo divé zviera, poranilo ho, kráľ zošalel alebo dokonca zomrel počas poľovačky, sa stretávame v rámci topiky Božieho trestu najmä u francúzskych kráľov (Filip IV. Pekný), avšak zároveň nachádzame aj motív ich nápravy pod vplyvom nečakanej udalosti počas lov (Filip August). Odlišný model tvorila smrť mladého, čistého a nevinného čakateľa na trón (Filip, syn Ľudovíta VI. Tučného; v Uhorsku mladší kráľ Imrich – obidvoch zabil diviak), ktorý položil život za hriechy iných, čo mohlo odkazovať na Kristovu obeť. Ak okrem faktografickej hodnoty predpokladáme aj dobovú interpretáciu udalosti, v príhode kráľa Ľudovíta I. s medveďom sa objavuje náznak motívu nápravy s pozitívne zobrazenou záchrannou (Božím vnuknutím). Jeho prítomnosť možno zdôvodniť dlhotrvajúcou kritikou poľovačiek zo strany stredovekej cirkvi.¹¹ Obetavosť pri záchrane kráľa mala napokon priaznivé dôsledky aj pre Jána Pečeneha. S časovým odstupom sa dozvedáme, že Ján pôsobil vo funkcií kastelána na kráľovskom hrade Fejérkő (v Šomodskej stolici), pričom panovník mu udelil a potvrdil viaceré donácie.¹²

Poľovnícke psy a ochrana lovenej zveri

Ak sa pokúšame sledovať doklady o psoch chovaných na lov divej zveri, narážame predovšetkým na problémy terminológie a riziká etymologizovania. Prvé indície nachádzame o prítomnosti psiarov a ich špecifického sociálneho zaradenia. V roku 1256 kráľ Belo IV. daroval ôsmim strážcom

⁸ Ibidem, 130.

⁹ MNL – OL, DL 87 277; KRISTÓ, *Középkori historiák*, 289 – 290, č. 148.

¹⁰ Ref. 7, 158 – 159.

¹¹ PYSLAK, *Król i bestia*, 510 – 518; SZABÓ, *Die Kritik der Jagd*, 189 – 211.

¹² Pokiaľ kronika označuje Jána hungarizovanou formou *Bessenew*, mladšie listiny používajú latinský tvar *Bissenus*. V obidvoch prípadoch ide o pomenovanie Pečeneha, maď. Besenyő. ZOLNAY, *Vadászatok*, 104 – 105; MNL – OL, DL 34 829.

kráľovskej Zvolenskej zvernice (*custodes hortus nostri de Zolum*) za ich služby majetok v Hontianskom komitáte. Medzi obdarovanými vtedy vystupuje aj istý *Holata*.¹³ V českom prostredí a na Morave sa opakovane stretávame s označovaním tamojších psovodov ľudovým názvom *holoti*. K rozšíreniu tohto označenia mohlo prispieť nízke materiálne postavenie chovateľov psov (slovan. *golota* > *holota*, t. j. chudoba), podľa Agnieszky Samsonowiczovej pre panovníka iste menej hodnotných ako ich chránenci – šľachtené psy.¹⁴ Vzhľadom na ojedinelý výskyt v prameňoch nevieme potvrdiť, či osobné meno Holata pochádzalo zo všeobecného označenia psiarov rozšíreného aj v Uhorsku. Môžeme však usudzovať, že Holata pochádzal z blízkeho okolia Zvolena. Medzi menovanými strážcami zvernice hned' za ním vystupujú Kocha a Báš, pričom tieto typy osobných mien nájdeme v 13. stor. v nedalekých obciach Pliešovce a Badín, kde žili v tom čase hájnici.¹⁵

Priamy doklad o využívaní vycvičených psov na poľovačkách vo Zvolenskej stolici nachádzame až omnoho neskôr, pričom vieme, že psy nepochádzali z tohto regiónu. O príprave poľovačky na Víglašskom panstve hovorí list, ktorý 3. júna 1429 poslal z Bratislavы víглаšský kastelán Martin z Cejkova svojmu podkastelánovi Petrovi z Cerova. Oznámil mu, že na Víglaš posiela dva psy svojho priateľa Erdôsa (*amico nostro Erdews dicto*), jedného nazývaného *Sido* a druhého podobného na poľovačku, ktoré si na istý čas požičal. Zároveň podkastelána informoval o príchode kráľovnej do Zvolena.¹⁶ Z označenia psa priamo nevyplýva, či ide o vlastné meno, alebo názov plemena. Prímeno, či azda titul osoby Erdôs (mad'. „Lesný“), môže svedčiť o vykonávaní funkcie poľovníka na kráľovskom dvore, resp. na dvore Žigmundovej manželky Barbory Celjskej. Prvý pes bol presne označený, avšak druhý mu mal byť podobný, z čoho môžeme usudzovať, že pri označení *Sido* išlo azda o vlastnosť psa. Autori venujúci pozornosť pomenúvaniu psov v Uhorsku v stredoveku a na začiatku novoveku takéto označenie nevidujú, spomínajú však mená typu Leső, Kopó, Nyúzó.¹⁷ Nemôžeme preto vylúčiť, že i v tomto

¹³ CDSI II, 391, č. 560.

¹⁴ SAMSONOWICZ, *Łowiectwo*, 265. Napríklad, v roku 1235 udelil moravský markgróf Přemysl premonštrátskemu kláštoru v Zábrdoviciach pri Brne viaceré slobody. Na poslednom mieste spomína oslobodenie od povinnosti poskytovať nocľah poľovníkom a psovodom na majetkoch opátstva, „*de venatoribus et caniductoribus, qui Holothi nuncupantur*“, CDM II, 298, č. CCLXII.

¹⁵ MALINIÁK, *Človek a krajina*, 178.

¹⁶ „*Duos canes, unum nomine Sido, alium vero similem, ad venandum*“, MNL – OL, DL 43 787. Listina je na viacerých miestach poškodená. Prepis neúplného textu porov. CsÓRE, *A magyar erdőgazdálkodás*, 297.

¹⁷ ZOLNAY, *Vadászatok*, 228 – 230; CsÓRE, *A magyar erdőgazdálkodás*, 178 – 180.

priípade ide o obdobné pomenovanie, hádam odvodené z maďarského základu „szid“ (vyhrešiť, karhať), podľa zápisu v znení szidó. Fakt, že kastelán upovedomil o dovezení požičaných psov svojho podriadeného, naznačuje, že pri poľovačke im pripisovali osobitný význam.

Počas inej poľovačky na zver, tentoraz určenej pre kráľovnú matku Alžbetu (matka Mateja Korvína), došlo k stretnutiu s tragickými následkami, ktoré dokumentujú vzťah vtedajšej zemepanskej vrchnosti k lovovi neprivilegovaných vrstiev. V roku 1465 nariadił krajinský sudca vyšetriť sťažnosť Ladislava Balassu z Ďarmôt, ktorý na Hromnice (2. 2. 1465) poslal svojho poddaného z Novohradskej stolice na základe poverenia kráľovnej matky Alžbety na poľovačku do lesa patriaceho Zvolenskému hradu. V lese ho zadržali familiári zvolenských kráľovských kastelánov (funkciu vtedy zastávali súčasne Ladislav Disznósy a Ján Daróczi), ktorí poddaného následne dali oslepiť.¹⁸ Keďže k udalosti došlo v zimnom období, je možné, že poddaný poľoval na vybranú kožušinovú zver. Vysvetlenie, že zemepán ho poslal na lov na žiadosť kráľovnej matky, sa javí pravdepodobné, lebo Ladislav Balassa patril k blízkym osobám v okruhu Mateja Korvína už na začiatku jeho vlády.¹⁹ Demonštratívne násilie voči prichytenému (domnelému) pytliakovi svedčí o uplatnení odstrašujúceho a stigmatizujúceho trestu, ktorý v stredoveku výraďoval z aktívneho života a nielen príslušníka nižšie postavenej vrstvy odsúval na okraj spoločnosti.²⁰ Pochopiteľne, prísne tresty nemotivovala ochrana prírody, ale snaha feudálnych vlastníkov rezervovať si v neporušenom stave zver na vlastné poľovačky. Preto v širšom európskom priestore pozorujeme už od včasného stredoveku stupňovanie trestov za pytliactvo: od vypovedania z obce k peňažnej pokute a telesnému trestu až po hrozbu smrti pri opakovanej pytliacenej. Zvlášť častým trestom bolo mučenie a mrzačenie prichytených pytliakov vrátane ich oslepenia alebo okyptenia. Praktizovalo sa na majetkoch panovníka, miest a aj prelátov.²¹ V tomto prípade sa zdá, že protest Ladislava Balassu proti konaniu zvolenských kastelánov nemal výraznejší úspech. Obaja vo funkcií pôsobili naďalej, pričom Ladislav Disznósy navyše zastával aj úrad chorvátsko-slavónskeho bána.²² Paradoxne, neskôr (v roku 1492) sa stretávame so sťažnosťou majiteľa Víglašského

¹⁸ „Prefatum iobagionem... silva in eadem repertum mox ibidem videm oculis eruissent,“ MNL – OL, DL 65 934; Balassa cs. lt., 132, č. 380.

¹⁹ HORVÁTH, „Gradus ad Parnassum“, 39 – 40.

²⁰ BÜHRER – THIERRY, *Just Anger*, 76 – 77, 89 – 91; RÖCKE, *Die getäuschten Blinden*, 75 – 80.

²¹ DINZELBACHER, *Mensch und Tier*, 185 – 186.

²² MNL – OL, DL 13 736; ŠA BB pob. ZV, MMZV, škat. 11, Mestská kniha I, fol. 49v, 24r.

panstva na zvolenských a dobronivských kastelánov, ktorí so svojimi ľuďmi vstupovali do víglašského lesa a poľovali tam na zver tak, akoby ju chceli úplne vyhubiť.²³ Môžeme preto konštatovať, že lov zveri okrem vlastníckych práv a sociálnej príslušnosti do značnej miery podmieňovala mocenská pozícia v regióne, ideálne zaštítená osobou panovníka alebo kráľovnej na jej venových majetkoch.

Zver a ryby – dar a diaľkový tovar

Bádanie prednedávnom venovalo v rôznej miere pozornosť fenoménu darov, ktoré predstavovalo živé zviera ako súčasť politickej komunikácie, zvýrazňujúcej výnimočnosť obdarovanej, ale i dar odosielajúcej strany. Pozornosť nebude venovať slonom, žirafám alebo iným exotickým zvieratám, ktoré sa v Európe v tejto súvislosti objavovali už od včasného stredoveku.²⁴ V regionálnych podmienkach nepôjde o takéto pôsobivé prvky divej fauny, ale o všednejších, a predsa zaujímavých zástupcov sveta zvierat. Môžeme pritom uvažovať, že aj takýto tovar sa vnímal ako relatívne exkluzívny. Z regiónu smeroval na kráľovský dvor, ale zároveň išlo aj o nákup a dovoz vzácnejších druhov, najmä rýb – či už sladkovodných, alebo aj morských.

Matej Korvín v roku 1464 na žiadosť zástupcov obce Môťová, v ktorej žili kráľovskí hájnici, potvrdil obci slobody udelené predchádzajúcimi uhorskými kráľmi. Dozvedáme sa, že ak by hájnici dopravovali ku kráľovi nejakú zver, kasteláni Zvolenského hradu im mali uhradiť výdavky. Listina pritom oslobodzuje oddaných z Môťovej od platenia mýta, čo môžeme zdôvodniť práve ich povinnosťou vycestovať na kráľovský dvor. V nezmenenej podobe listinu potvrdili aj Vladislav II. v roku 1493 a Ľudovít II. v roku 1517.²⁵ Z dosiaľ skúmaných prameňov sa nedozvedáme, do akej miery sa ustanovenie využívalo a či bola spomínaná zver už upravená na konzumáciu, alebo bola ešte živá. Berúc do úvahy aj novšie údaje o chove zajatej zveri, nevylučujeme ani druhú možnosť.

Vzhľadom na pestrú skladbu mäsitych jedál, pripravovaných v stredoveku z diviny, nachádzame skromné správy v mestských účtoch. Obmedzený výskyt údajov o zverine v nich zodpovedá právnemu postaveniu mešťanov,

²³ „Adeo ut prefatas silvas suas feris penitus spoliare et privare interemini,“ MNL – OL, DL 63 364; Justh cs. lt., 156, č. 427.

²⁴ JÍLEK – KALHOUS, *Studie o slonovi*, 561 – 562; DĄBROWSKA, *Żyrafa dla cesarza*, 65 – 66, 69 – 71.

²⁵ „Dum autem aliquas feras regiae majestati adducerent, castellani dicti castri nostri Zoliensis eis expensas dare tenebantur,“ MNL – OL, DL 24 339, pag. 5 – 6.

ktorým zvyčajne neboli povolený lov zveri, pretože bola určená pre šľachtickú spoločnosť. Len sporadicky sa preto vo výdavkoch mesta Zvolen objavuje nákup diviny – *wildprat* v roku 1472 v hodnote 1 ortónu striebra. Pod uvedeným nemeckým pojmom najčastejšie vystupovala ulovená (zabitá) zver, pri doplnujúcom konkrétnejšom opise zvyčajne jelenia.²⁶ Mladšie mestské účty ďalej spomínajú zajaca a ovos pre (Jána) Thurza v roku 1500 v hodnote 25 denárov. Pre výbercov daní ešte ovos, kurence a jarabice v roku 1501 vo výške 48 denárov.²⁷ V obidvoch prípadoch išlo o bežne konzumované druhy diviny, ktorých mäso sa všeobecne považovalo za zdravé. Mäso zo zajaca sa označovalo ako diétne, čo malo osobitný význam pre stravovanie vyššie postavenej spoločnosti.²⁸

Viac poznatkov máme o rybách, ktoré boli pomerne často ponúkaným jedlom pre hostí v mestskom prostredí. Pramene obvykle spomínajú len nešpecifikované ryby. Bližšie označenie druhu uvádzajú, žiaľ, len sporadicky. Dozvedáme sa tak, že išlo o typické druhy, akými boli šťuky, pstruhy, kapry a karasy.²⁹ Pozornosť upriamime na ryby, ktoré sa v širšom regióne nevyskytovali, a tak sa dovážali. Zvolenská mestská kniha od ostatných rýb odlišuje vyzy. V roku 1468 mesto Zvolen uhradilo Ondrejovi Dánffymu s rybami a vyzami (*cum piscibus et vsonibus*) a ďalšími komoditami spolu 40 denárov. Vieme, že zástupcovia mesta predtým vyhľadali tohto šľachtica a úradníka v Budíne pre vyberanie kráľovskej dane od mesta.³⁰ Azda priamo v Budíne mu mesto za bližšie neznáme služby (hádam s využitím jeho kontaktov na kráľovskom dvore) darovalo ryby a vyzy, o čom sa následne zachovalo vyúčtovanie. Hoci nevieme, odkiaľ pochádzali vyzy vo zvolenských účtoch, môžeme zohľadniť, že rozšírenie týchto veľkých rýb bolo charakteristické najmä pre tok Dunaja medzi Komárnom a Budínom. Výskyt výz a čiastočne aj jeseterov sa predpokladá i na dolnom toku Hrona. Hoci išlo o známu rybu, na jedálnom lístku sa v kuchyni bežnej domácnosti zrejme často nevyskytovala. Podľa osteologickej analýzy z maďarského územia majú kosti výz len 3 % podiel medzi nálezmi rybacích kostí zo stredovekých archeologických lokalít.³¹ Na vyzy, ale i sledo natrafíme v závere stredoveku. Podľa žaloby mesta Banskej Bystrice na

²⁶ ŠA BB pob. ZV, MMZV, Mestská kniha I, fol. 32r; DALBY, *Lexicon*, 307 – 308.

²⁷ Ibidem, fol. 1v, fol. 5v; s chybňím datovaním SASINEK, *Zólyom város*, 361 – 362.

²⁸ WEISS ADAMSON, *Food in Medieval*, 36 – 37.

²⁹ Účty mesta Zvolen napr. v roku 1513 rozlišujú šťuku (*piscis luteus*). ŠA BB pob. ZV, MMZV, Mestská kniha II, fol. 32r. Ďalšie druhy porov. ref. 15, 176; GRAUS, *Mešťan a jeho*, 262.

³⁰ ŠA BB pob. ZV, MMZV, Mestská kniha I, fol. 56v, 63v; SASINEK, *Zólyom város*, 366 – 367. Ku kariére O. Dánffyho porov. KARÁCSONYI, *A Hunyadyak*, 39 – 41.

³¹ BARTOSIEWICZ, *A középkori halászat*, 104 – 107; DVOŘÁKOVÁ, *Rytier a jeho*, 198 – 199; HENSEL, *Rekonštrukcia areálu*, 118.

vlastníka Ľupčianskeho hradu Damiána Dóczyho z roku 1515 zhabal Dóczy istému Mikulášovi Poliakovi (*Polonus*) sud haringov a pol centa výz. Ked' žiadal o vrátenie rýb, chcel ho dať Dóczy zbit.³² V tomto prípade uvažujeme o pôvode časti zhabaného tovaru v pobaltskej oblasti. O využití severnej obchodnej trasy priamo svedčia nasolené slede (haringy) a nepriamo aj prímeno Poliak. Naopak, pôvod dovážaných výz môžeme opäť klásť do Podunajska.

Od kuny k leopardovi – kožušiny ako súčasť odevu šľachty

Výskyt a používanie kožušín divo žijúcich zvierat v rámci materiálnej kultúry svetských elít dovoľujú sledovať tradičné návyky a niektoré zmeny v kultúrnych prejavoch stredoveku a na začiatku novoveku. Téma je už pomerne známa aj vďaka dielu *O procese civilizácie* od Norberta Eliasa, ktorý ukázal zmeny správania svetských elít na Západe, tzv. zdvorštenie bojovníkov. Tento proces sa podľa neho zintenzívnil počas renesancie v 15. – 16. stor. V podmienkach Uhorska overovali Eliasovu teóriu Gábor Klaniczay a Ágnes Várkonyi. Pri porovnaní s domácim pramenným materiálom vyplynulo, že nešlo o jednoduchý kumulatívny proces, ale o vývoj doplnovaný a prerušovaný početnými odchýlkami. V uhorskom prostredí okrem pestreho domáceho podložia, v ktorom bola zastúpená aj „barbarská“ tradícia, nachádzame početné ďalšie vplyvy, napr. balkánske, osmanské a východoeurópske. Opísť ich prenos a geografické rozšírenie je zvlášť problematické.³³ Nebudeme preto sledovať hranice medzi kultúrnymi okruhmi, ktoré sa často prelínali a dopĺňali. Na základe dokladov z kultúry odievania sa pokúsime identifikovať prvky s relatívnou starším pôvodom a, naopak, inovujúce prvky mladšieho pôvodu. S otázkou ich proveniencie je zároveň spojený spôsob ich šírenia a preberania, ako aj vymedzenie okruhu možných recipientov. V prípade každodenne používaného a dlhodobo noseného odevu sa do istej miery stiera hranica medzi jeho uplatnením v individuálnom alebo kolektívnom, resp. súkromnom, alebo verejnom živote.³⁴

Medzi prvými údajmi o love divej zveri, jeho ekonomickom zhodnocovaní a uplatnení v odievani vystupuje do popredia kuna. Kožušina tohto zvieraťa sa používala kontinuálne a v rôznom prostredí. V roku 1265 Belo IV. upravil a určil povinnosti a práva liptovských poddaných. Pri odvádzaní dávok sa mal tamojší ľud vrátiť k povinnostiam poddaných z Turca, ktorí zvykli odo-

³² MATULAY, *Mesto Banská Bystrica*, 132, č. 412.

³³ ELIAS, *O procesu civilizace II*, 263 – 272; KLANICZAY, *Daily Life*, 80 – 86; VÁRKONYI, *Tradíció és inováció*, 64 – 66.

³⁴ JARITZ, *Das „Neue“ im „Alltag“*, 86 – 90.

vzdávať kunie alebo veveričie kožušiny.³⁵ Podobné ustanovenia môžeme očakávať aj vo Zvolenskej stolici. Odkazuje na ne svedectvo poddaného Ľupčianskeho panstva z roku 1517, podľa ktorého boli obyvateelia mestečka Brezno povinní odovzdávať na Ľupčiansky hrad dvanásť kuních kožuší.³⁶ Ich počet môže naznačovať, že išlo o zaužívanú každoročnú dávku. Pôvod tohto typu daní siaha ešte do raného stredoveku, v tom čase však odovzdávané kožušiny zvyčajne neslúžili na priamu výrobu odevu, ale nahrádzali platiidlo. Vypracované kunie a veveričie kožušiny zároveň nadobúdali konkrétnu finančnú hodnotu a ako tovar sa postupne stávali súčasťou medzinárodného obchodu. V tejto forme si dlhodobo zachovávali význam najmä v severnej Európe.³⁷

Kuna sa azda aj preto stala charakteristickou súčasťou odevu šľachty podobne ako kožušiny niektorých iných zvierat (predovšetkým hermelín z hranostaja), ktoré šľachtu až do novoveku odlišovali od iných sociálnych skupín.³⁸ S vyššie spomínaným Ľupčianskym hradom nepriamo súvisí pozoruhodný prameň, súpis majetku pôvodom chorvátskeho šľachtica Damiána Horváta, ktorý v 60. rokoch 15. stor. pôsobil aj ako Ľupčiansky kastelán. Vtedy zároveň nadobudol aj hrad Čabrad' v Hontianskej stolici, neskôr však pôsobil vo funkcií bána Dalmácie, Chorvátska, Slavónska a Bosny.³⁹ Vysoké úradné funkcie a s nimi spojená mobilita akiste prispeli k exkluzivite jeho osobného majetku. Po Damiánovej smrti sa jeho vdova Eufrozína vydala za Ladislava Balassu z Ďarmôt, pričom podľa testamentu Damiána Horváta si jeho príbuzenstvo v roku 1477 rozdelilo majetok. Okrem iného v súpise nachádzame purpurovú čiapku podšitú kunou (*mardurinis*), zvonka však zrejme iným druhom kuny (*nywz* – maď. nyuszt). Kunami boli podšité aj viaceré kožuchy či šuby, kombinované s hnedou kožušinou. Ďalšia šuba bola pozlátená a iná z damasku. V zozname vecí sa napokon objavuje aj purpurová prikrývka podšitá kožušinami pantera (*cum pellibus panterenis*). Prítomnosť tohto exotického tovaru rámcuje ďalší majetok s prívlastkami: tunika na švédsky spôsob, tkané látky a časti odevu na taliansky spôsob, ale aj čaša na bosniánsky spôsob.⁴⁰

³⁵ V listine „*pelles marturinas aut asperiolinas*“. IVÁNYI, *A középkori oklevél*, 879; BEŇKO, *Dokumenty slovenskej*, 139, č. 37. K obidvom označeniam pozri SAMSONOWICZ, *Łowiectwo*, 120 – 125, 186.

³⁶ MALINIAK, *Svedecké výpovede*, 203, 208 – 209. Podľa mladších údajov kuny na Horehroní lovali skúsení lovci, tzv. kunári. Podľa sfarbenia hrdla rozoznávali dva druhy kún. STRÁNSKY, *Ludový lov*, 26.

³⁷ KOVALEV, *The Infrastructure*, 347 – 353; BOROŃ, *Las jako źródło*, 125 – 131.

³⁸ NIENHOLDT, *Pelz am Herrscherornat*, 132 – 138; KOVALEV, *The Infrastructure*, 45 – 50, 76 – 77.

³⁹ KARBIĆ, *Od hrvatskoga*, 119 – 124.

⁴⁰ MNL – OL, DL 65 957. V edícii chybný prepis: *cum pellibus pantarenis*. Porov. *Balassa cs. lt.*, 150 – 153, č. 419.

Údaje o tovare nadobudnutom zo zahraničného obchodu môžu do istej miery vysvetľovať, akým spôsobom Damián Horvát získal aj prikrývku z pantera, t. j. z leoparda. Vieme, že leopard sa spolu s iným zahraničným tovarom vyskytoval v uhorskom prostredí už vo vrcholnom stredoveku. Z lokality Segesd na juhu Uhorska (pri Kaniži) pochádza nález časti lebky a zubov leoparda v archeologickej vrstve zo 14. stor. K sprievodným nálezom patrí v tomto prípade benátske sklo, čo môže odkazovať aj na pôvod ostatného materiálu.⁴¹ Naopak, terminológia v písomných prameňoch vyvoláva určité nejasnosti. Poľské pramene v 15. stor. používali výrazy *tigris* a *panthera* aj pre rysa, pričom podobne rozkolísané označovanie pozorujeme aj v Uhorsku.⁴² Mladšie dokumenty už spomínajú čoraz častejšie kožušiny leoparda, menej často aj tigra, vo vlastníctve uhorskej aristokracie a zreteľnejšie ich už odlišujú od rysa.⁴³ V podmienkach Zvolenskej stolice sa s kožušinou leoparda a tigra stretávame na Dobronivskom hrade vo vlastníctve Esterházyovcov. Nevylučujeme pritom možnosť, že v jednom z dokladov bola chybne označená a v skutočnosti išlo o kožušinu rovnakého zvieratka.⁴⁴ Kedže rozšírenie kožušíň týchto zvierat sa pripisovalo osmanskému módному vplyvu, Uhorsko a podobne aj Poľsko si aj vďaka nim udržiavali povest krajín, kde sa vyskytujú orientálne zvyky a rôzne kuriozity. Kožušiny, podobne ako iné súčasti odevu, sa do uhorského prostredia dostávali prostredníctvom obchodovania s osmanskou stranou, ale aj ako dar alebo vojnová korist.⁴⁵

Na rozdiel od veľkých dravých zvierat exotického pôvodu sa spomedzi dovážaných kožušíň v neskorom stredoveku javí menšia lovená zver ako omnoho častejšia súčasť šatníka. O pôvode takýchto kožušíň vypovedá súpis svadobných darov Ižoty z rodu Frangepanovcov, ktorej venom sa stal Dobronivský hrad s prilahlým panstvom. Pri príležitosti sobáša so Štefanom z Perína v roku 1515 získala Ižota od svojej rodiny aj štyri „benátske“ kožuchy z purpuru. Prvý bol podšity soboľom, druhý hranostajom, tretí

⁴¹ BARTOSIEWICZ, *A leopard*, 151 – 152, 157 – 158.

⁴² SAMSONOWICZ, *Łowictwo*, 76, 186. V pozostalosti po ostrihomskom arcibiskupovi Mikulášovi Oláhovi z roku 1568 nachádzame šubu z kožušíň pantera, údajne zvaného rys, mad. huáz: *Una suba ex pellibus pantherinis heoz, sive lux dictis*. MNL – OL, MKA, E 156 UetC, Regestrata, fasc. 76, num. 19, pag. 6. Zápis *lux* vznikol azda chybným odpisovaním z tvaru *lynx*.

⁴³ RADVÁNSZKY, *Magyar családélet I*, 139 – 140.

⁴⁴ Ocenenie zariadenia Dobronivského hradu z rokov 1638 a 1673 najprv uvádzajú leopardiu kožušinu (*cutes... unam leopardi*), ale následne už tigriu (*pellis tigridis*). MNL – OL, P 1291, Esterházy, 76. csomó, Uradalmi iratok, fol. 128, 86. csomó, Peres iratok, fol. 433.

⁴⁵ KLANICZAY, *Daily Life*, 84 – 85; PETNEKI, *Oriens in Occidente*, 145 – 149; GERVERS, *The Influence*, 6 – 9.

sibírskou vevericou a štvrtý vyberanými kunami.⁴⁶ Podobne ako v prípade Damiána Horváta prílastok použitý pre kožuchy a chorvátsky pôvod Frangepanovcov naznačujú, odkiaľ mohli odevy pochádzať. Porovnanie so šatníkom miestneho zemianstva naproti tomu odkazuje najmä na kožušiny zvierat domácej proveniencie. Na úrovni strednej šľachty podľa súpisov svedobných darov a testamentov z druhej polovice 16. stor. nachádzame darované a dedené kožuchy, šuby a šubky. Zvyčajne boli zhotovené z kuny alebo líšky a často aj z vlka. Pri bližšom opise boli kožušiny charakterizované anatomicky ako hrdlá, podhrdlá, podbrušky, predné či chrbty. Doplňali ich rôzne, často zrejme aj dovážané, tkaniny a šperky.⁴⁷ Dojem exkluzivity mohli vyvolávať niektoré výrobky, napr. rukavice ušité z vlčích nôh. Vlastnil ich nobilitovaný zvolenský mešťan Krištof Stimmel.⁴⁸

Kožušinový odev, z hľadiska zachovalosti zvyčajne opisovaný ako starý, zemania dedili v celku, hoci stretávame sa aj s delením na polovicu, doplním o nové futro a jeho predĺžovaním. Okrem praktickej a reprezentačnej funkcie mali vypracované kožušiny nepochybne aj finančnú hodnotu. Zo súdneho sporu medzi Benediktom Benickým a Jurajom Néverym sa v roku 1580 dozvedáme, že Benedikt Benický daroval v roku 1568 počas vianočných sviatkov Jurajovmu otcovi Matejovi Néverymu dva vlčie kožuchy ušité z vlčieho chrbta. Benický hodnotu kožuchov vyčíslil na 4 zlaté a z bližšie neznámych dôvodov požadoval navzdory časovému odstupu podlžnosť vrátiť.⁴⁹ Popri nákupe alebo darovaní získavali zemania nové kožušiny aj lovom zveri na svojich majetkoch. Na lapanie vlkov sa používali aj siete. Niekdajší úradník na Zvolenskom hrade, vyššie spomínaný Matej Névery, vo svojom teste v roku 1574 odkázal svojmu príbuznému či presnejšie budúcemu zaťovi Jurajovi Radvanskému siete, ktorými sa chytajú vlky.⁵⁰ Z určenia sietí

⁴⁶ Frangepán cs. okl. II, 303, č. CCC. Preklad pasáže uviedol SEDLÁK, *Príspevok k stredovekému*, 514. Pri opise tretieho kužucha *ex pellibus variolinis* ide najpravdepodobnejšie o sivobielu vevericu z ruského územia. Porov. SAMSONOWICZ, *Łowiectwo*, 121, 134 – 135.

⁴⁷ Pramene slovenčiny, 69, č. 18, 75, č. 22, 77, č. 23; ŠA BB pob. ZV, MMZV, š. 12, testament M. Néveryho zo 6. 10. 1574; VARSIK, *Otázky vzniku*, 252, č. 36; NAGY, XVI. századbeli, 227.

⁴⁸ OPOČENSKÁ-JERŠOVÁ, *Inventár*, 62 – 63; Pramene slovenčiny, 75, č. 22.

⁴⁹ ŠA BB, ZŽ, Kongregačný protokol II, pag. 155. Okrem náročného lovu vlka mohlo rozhodovať aj to, že oproti iným kožušinám sa vlčie považovali za kvalitnejšie, hrejivejšie. RADVÁNSZKY, *Magyar családélet I*, 138 – 139.

⁵⁰ „Panu Girykau Radvanskemu poručam sieti, kteremi se wlki chitagi,“ ŠA BB pob. ZV, MMZV, š. 12, testament M. Néveryho zo 6. 10. 1574. Pri príležitosti svadby s Elenou Néveryovou v roku 1576 mesto Banská Bystrica darovalo J. Radvanskému pohár s loveckými výjavmi. Znázorňujú pol'ovačku na zajace s puškami a chrtmi. S perokresbou uviedol RADVÁNSZKY, *Radvánszky György*, 79 – 82.

nie je zrejmé, či ich špecifikácia mala odkazovať na vnímanie vlka ako škodlivého zvieraťa. Nedá sa to vylúčiť, hoci môžeme zohľadniť aj predpoklad, že išlo o osobitný druh sietí. Mladšie pramene už spomínajú nešpecifikované lovecké siete v značnom množstve (potrhaných?) kusov,⁵¹ čo môže vysvetľovať o ich častom používaní pri love rôznej zveri.

Thurzovci a chov zveri v zajatí

Z neskorého stredoveku a obdobia raného novoveku máme dva pozoruhodné údaje o chove zveri v zajatí. Sú spojené s magnátskym rodom Thurzovcov. Podľa pamätného spisu, ktorý okolo roku 1563 spísal bývalý thurzovský a fuggerovský faktor Ján Dernschwam, prehovoril správca banskobystrického mediarskeho podniku banskobystrických mešťanov, aby kvôli návštievám Mateja Korvína v Banskej Bystrici zriadili za tamojším Komorským domom osobitnú záhradu (*ein sonderer Garten*), ktorá pretrvala až do Dernschwamoých čias. Nachádzala sa tam ešte lúka, na ktorej Uhri pásli kone. Ján Thurzo dal na nej vysiať ovos a držal si tam srnu, resp. srnca a štyri líšky. Miesto podľa toho dostalo názov *Srnčia záhrada* (*Reehgarten*). Zakrátko tam vysadili aj stromy.⁵² Zdá sa, že zriadenie tohto objektu korešpondovalo so zmenami dobového vkusu.

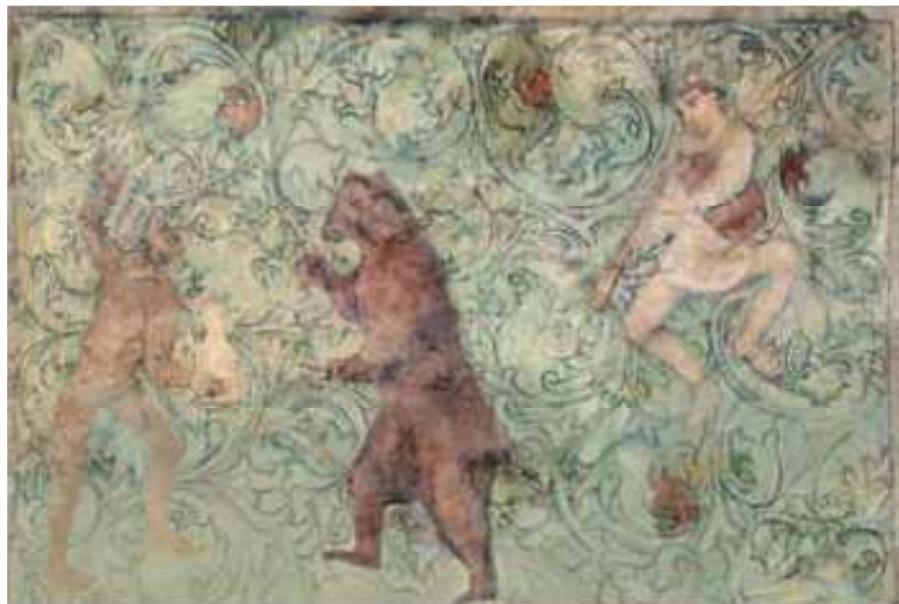
Od 15. storočia nachádzame na Západe nový typ záhrad, odlišujúci sa funkiami a aj vzhľadom od staršieho utilitárneho objektu zvernice. Išlo o upravené pozemky, zvyčajne obohnáne kamenným múrom, v ktorých boli vysadené pestré (hlavne ovocné) druhy stromov a vypustená rôzna zver. Priestor dopĺňali studničky, altánky, lavičky a chodníky. Záhrady plnili reprezentatívne funkcie, ale slúžili aj súkromným potrebám na odpočinok, zábavu a konverzáciu. Okrem toho sa pri šlachtických sídlach začali objavovať aj omnoho väčšie upravené plochy, využívané na poľovačku, odpočinok a podobne, ktoré sa v prameňoch označujú slovom *parc*.⁵³ Poloha spomínanej záhrady v zástavbe v blízkosti banskobystrického námestia ju umožňuje zaradiť do prvej skupiny, zrejme do kategórie renesančných záhrad.

Zriadenie *Srnčej záhrady* môžeme datovať na koniec 15. stor., keď Ján Thurzo nadobudol v Banskej Bystrici viaceré domy. Našej témy sa priamo týka výzdoba zelenej izby v Thurzovom dome na banskobystrickom ná-

⁵¹ Inventáre Ľupčianskeho hradu v roku 1670 uvádzajú 25 kusov loveckých sietí, v roku 1672 už 29. MNL – OL, MKA, UetC, Registrata, fasc. 119, no. 10, pag. 3, fasc. 119, no. 17, pag. 4.

⁵² RATKOŠ, *Dokumenty k baníckemu*, 469 – 470; GRAUS, *Mešťan a jeho*, 265 – 266.

⁵³ DUBY, *Historia życia prywatnego* 2, 465 – 472.

Tanec s medveďom, sprevádzaný hrou na gajdy. Nástenná maľba v Thurzovom dome v Banskej Bystrici, druhá polovica 15. stor. (foto: Vladimír Sklenka).

mestí. Okrem iných výjavov zachytáva aj muža tancujúceho s medveďom, pričom vedľa nich vidíme iného muža hrajúceho na gajdy. Opačnú situáciu zobrazuje nástenná maľba z mestskej fary vo Zvolene, datovaná podobne do druhej polovice 15. stor. Ide o sprievod zvierat, ktoré nesú zajatého poľovníka. Na ich čele stojí dvojica medveďov. Jeden hrá na bubnoch, druhý na harfe. Bez ohľadu na (negatívne) významy, ktoré môžu zahŕňať ikonografické motívy,⁵⁴ v regióne sa stretávame aj s reálnymi skrotenými medveďmi, ktoré nám rozširujú pohľad na využívanie zveri držanej v zajatí. V mestskej kni-

Sprievod zvierat na čele s medveďmi nesie zajatého poľovníka. Nástenná maľba v mestskej fare vo Zvolene, druhá polovica 15. stor. (foto: Pavel Albert).

⁵⁴ BURAN, Gotika, 682 – 685; DRUGOVÁ, Zelená miestnosť, 8.

he Zvolena sa v roku 1499 vyskytuje záznam o uhradení peňazí prísažným za víno darované alebo vypité na hrade (Zvolenskom zámku), za vystúpenie tancujúceho medveda (*ursus ludens*), a v tom istom roku opäť za predvádzanie tancujúceho medveda pred richtárom.⁵⁵ V roku 1519 nachádzame v mestských účtoch výdavky až 3 zlaté pre medvediarov.⁵⁶ V tomto prípade išlo azda o lovcov medveďov, ktorých mesto požiadalo o služby. Nevylučujeme, že chytali alebo vyberali z brlohov i medviedatá, ktoré po vycvičení využívali na predvádzanie pred publikom. Michel Pastoureau pripomína, že prítomnosť medvediarov bola typická najprv v horských oblastiach, kde žilo viac medviedat. Na konci stredoveku boli už (na Západe) vo všetkých oblastiach, najmä tam, kde sa už medved' nevyskytoval.⁵⁷ Pochopiteľne, to neznamená, že v okolí Zvolena a Banskej Bystrice už vtedy medvede nežili. Obrazové pramene a správy o predvádzaní skrotených medveďov dokladajú, že v mestskom prostredí bola takáto téma vyhľadávaná, i keď stretnutie s medveďom v lese hádam nebolo až takou vzácnou udalosťou.

Podrobnejšie údaje o chove zveri v zajatí poznáme až o storočie neskôr. Viažu sa na málo známe pôsobenie Thurzovcov, ktorí boli od roku 1619 spoluľastníkmi zvolenského a dobranivského panstva.⁵⁸ Majetkové podiely spravoval v mene Alžbety Czoborovej, vdovy po palatínovi Jurajovi Thurzovi, provízor Peter Piatko. V septembri roku 1620 grófke Czoborovej oznámił, že podľa jej priania nezanedbáva starostlivosť o lane a jelene, ale pri Zvolenskom zámku nemá miesto, kde by ich jeho ľudia mohli vypustiť, preto ich držia v maštali. Jedno mladé zdochlo, lebo bolo dotlčené a nechcelo žrať. Ostatné dve však žerú. Piatko ich preto odporúčal čo najskôr dopraviť do zvernice medzi seberovné. Navrhoval to urobiť s pešimi sprievodcami, a nie na voze, aby sa znova nedotíkli a mohli sa cestou pásť a napájať.⁵⁹ Nevieme, kam presne mláďatá putovali, ale čakala ich zrejme dlhá cesta. To, že

⁵⁵ ŠA BB pob. ZV, MMZV, Mestská kniha I, fol. 89r; RAGAČ, *Zvolen a jeho*, 44. Starší doklad o tancujúcim medvedovi v Kremnici uvádza Dvořáková, *Rytier a jeho*, 196 – 197.

⁵⁶ „*Expensas et exposita super ursarios flor*“ III. ŠA BB pob. ZV, MMZV, Mestská kniha II, fol. 69v.

⁵⁷ PASTOUREAU, *Medvěd*, 170 – 173.

⁵⁸ ILA, *A Thurzó család*, 66.

⁵⁹ „*Strany lanek a gelenkow atbych mel starost a opatrowal, w tom nezanedbawam, ale pri zamku tomtakowego prihodneho mestiska nemame, kde by sme gich wypustily, ness w masstali gich drzyme. To maliczke mlade skapalo, nebo wsseczko dotlučzene a zhnietene bilo, ani gist nechtelo. Ostatnie dwe obeżerstwuwy se, a tak domniwam, że kdyby do zwyriencza mezy soberowne czo spisse doprawene bily, weselssie y čzerstweyssie by se mely. A gestly w[assa] osw[iczenost] gich račzy roskazaty odeslaty, na tom sem, že ne na woze, ale pessich lidy hczem pri nich wyprawity, a tak (že by opet zhnietene nebily) odeslaty a misty y napasaty a napagaty ge mohu.*“ ŠA BY, Illésházy Trenčín, Korešpondencia, inv. č. 216.

išlo o mladé jelene a lane, nás nijako neprekvapuje. Pri porovnaní s údajmi o ranonovovekých uhorských zverniciach môžeme konštatovať, že najviac sa v nich vyskytovala práve jelenia zver.⁶⁰ Zohľadniť pritom možno aj to, že mláďatá boli najvhodnejšie na skrotenie a následný kontakt s ľud'mi.

V listoch z nasledujúcich rokov Peter Piatko podobne spomíнал prepravu zveriny, ale neuviedol, či živej, alebo (pravdepodobnejšie) zabitej. V roku 1621 oznámil Barbore Thurzovej, že na jej príkaz by rád dal naloviť vtáky, ale nemá na to ľudí – vtáčnikov. Slúbil však, že sa o to postará.⁶¹ Ak by sme uvažovali, že zver prepravovali do Bytče, v ďalšom období sa už výslovne dozvedáme, že cielovou stanicou boli Smolenice. V roku 1623 Piatko informoval Alžbetu Czoborovú, že podľa jej príkazu odosiela všetku zver a vtáctvo do Smoleníc. Uviedol, že poslal už 5 sŕn, 11 zajacov a dvakrát poslal aj vtáky. O zložení vtáctva sa dozvedáme v nasledujúcim roku, keď grófke Czoborovej poslal 2 tetrovy, ako aj 8 jarabíc a jariabkov.⁶² Doklady tohto druhu už patria k bežnej hospodárskej agende a korešpondencii, aká sa viedla na novovekých hradných panstvách.

Pavol Maliniak

⁶⁰ CsÓRE, *A magyar vadászat*, 74 – 77, 128 – 131.

⁶¹ ŠA BY, OK, Thurzovská korešpondencia, š. 35, sign. V-P/1.

⁶² Ibidem, š. 26, sign. III-P/8.